

10. Agosti Xaho Lagarde

1811-1858, Atharraztarra

Komunkazioaren egilea: zenbait.

10.1. Bizitza

Josepe Agosti Xaho Atharratze-Sorholüze herrian jaio zen. Nahiko gazte hil zen 47 urterekin. Euskal eta euskaldun idazle, kazetari eta politiko izan zen. Ezkertiar, errepublikar, laiko eta euskal herrizale sutsua. Lehen ikasketak Oloronen eta Pauen egin ondoren Parisera joan zen hemeretzi urterekin.

Parisen zuzenbide ikasketak egin zituen eta ekialdeko hizkuntzetan espezializatu zen. Halaber izan zen kazetari, menturazale eta politikoa. 1835ean Hego Euskal Herrira jo zuen [Lehen Gerra Karlistan](#) ari ziren gudulariekin topo egin asmoz.

Bere garaiko eta antzinako euskaldunez asko idatzi zuen eta [Zumalakarregi](#) karlistarekin fikziozko elkarrizketa idatzi zuen. Gernikaren suntsitzea eta Ipar Euskal Herriko gainbehera iragarri zituen. Euskal animismoaren aldekoa zen eta bere borondatez [kristautasunetik](#) kanpo jarri zuen bere burua. 1848ko Baionako altxamendu errepublikazalearen buru izan zen eta ondoren Pirinio Behereak departamenduko kontseilari nagusi (1849-1851).

Euskal nazio bakarraren alde egiten aurrenetakoa izan zen, Bidasoaren bi aldeetako euskaldunen batasun politikoa eskatuz.

Garai hartan, elizkizunik gabe lurperatutako lehendabiziko euskalduna izan omen zen, eta gisa askotara, euskal abertzaletasunaren aitzindarizat har daiteke. (Laburpen honen iturria: *Duintasuna eta borroka bloga*).

Euskal hiri bat sunsituko zutela iragarri zuen (Gernika).

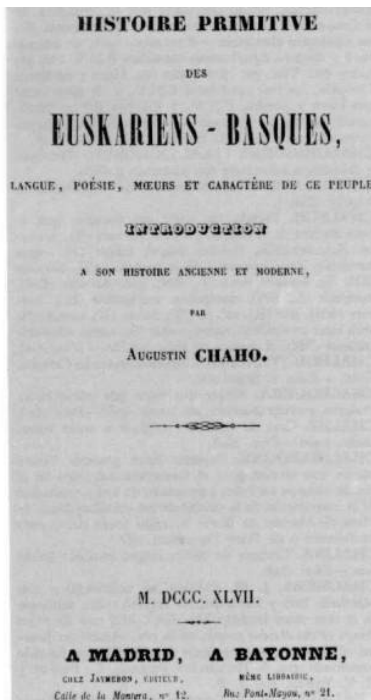
10.2. Argitalpenak

Hizkuntzalaritza lanak

- *Etudes grammaticales sur la langue euskarienne* [Anton Abadiarekin](#) elkarlanean (1836)
- *Dictionnaire basque, français, espagnol et latine* (1856) M arte
- *Histoire primitive des Euskariens-Basques* (1840-1847) [Beltzuntzeko](#) kondearekin elkarlanean. Atal batean [Aitor kantabriar kondaira](#) dago. Hor etimologia proposamen asko irakurri daitezke

Saiakera

- *Azti-begia. Agosti Chaho Bassaburutarrak Ziberou herri maitiari Parisetik igorririk* (1834)
- *Paroles d'un voyant* (1834) 1989, ISBN 2.904.348.352)
- *La Philosophie des Révélations* (1835)
- *L'espagnolette de S. Louis, Agonie du Parti Révolutionnaire en France eta Lettre a Jacques Laffitte* (1840)

- *Philosophie des religions comparées* (1846)

Narrazio eta nobelak

- [Voyage en Navarre pendant l'insurrection des basques](#) (1830)
- [Lelo ou la Navarre il y a 500 ans](#) (1848)
- [Safer ou des houris espagnoles](#) (1854)
- [Biarritz entre les Pyrénées et l'océan. Itinéraire pittoresque](#) (1855)

Bestelakoak

- [Azti-begia eta beste izkribu zenbait](#) (1992, [Elkar](#))
- [Kantutegia](#) (2006, [Susa](#))

Lau hizkuntzatako euskal hiztegia amaitu gabe utzi zuen.

Bestetik, Euskal Herri osoan zabaldu zen "[Aitor](#)" irudi literarioa.

10.3. Euskeraren jatorriari egindako ekarpen batzuk

a) Lara, bardo kantabriarra

Xahok, *Aitor kantabriar kondaira* liburuaren bidez *aitonen semea* zen Aitorren legenda sortu zuen, euskaldunon arbasoa. Bertan, euskaldunok hizkuntza nola sortu genuen irudikatzen da, barduluen tribuko batzar batean, Larak, suaren inguruan bildutakoei azalduz.

Orain bi mila urte inguru kokatu zuen, hiru egunez luzatzen diren ilargi betearen jaietan, solemnitate handiz, tribuaren zaharrenek Larari utzi ziotenean, euskaldunon historiaren atal garrantzitsuenetakoa den gure hizkuntzari buruz hitz egitea, 2.000 urte zituen haritz baten azpian eta tribuko guztien aurrean.

b) Xahoren proposamen etimologikoak

Eskuineko testuak Hector Iglesiasek itzulitako Aitor kantabriar kondaira liburutik hartuta daude, Maiatz aldizkariaren 49. eta 50. zenbakietan argitaratutako pasarteetatik. Ezkerrean Xahoren proposamenak zehazten saiatu gara. Xahok erabilitako "gizona" hitzaren ordez, "gizon-emakumea" erabili dugu testuetan.

Bere jaiotzaren 2. mendeurrena ospatzeko egindako itzulpen hau ezinbestekoa zen, obra garrantzitsu hau 163 urtez geure hizkuntzan jarri gabe egon delako. Liburua agortu berri bada ere laster argitaratuko dute berriz ere.

eskua

heskoa - > *eskua*

garailea, menperatzailea

Arranoaren atzaparra indartia da, leihoaren erpea ikusgarria eta beldurgarria; baina gizon-emakumearen eskua, dela lur hazlearen barnea idekitzen duena, dela brontzezko haizkora borrokan astitzen duena... eskua tresna ezin hobea da, ezin garaituzko arma bat. Gizon-

	emakumeak haren bidez du garaitu, menperatu (Hes) sorkuntza osoa... eta garaipen handi horren orroitzapenetan da deitua eskua, Heskua, Eskua erran nahi baita garaile eta menperatzaile.
eska <i>esk(u)a</i> eskua luzatuz eskatzen dugu	Gizon-emakumeak eskua luzatuz du galdegiten eta otoitz egiten, Eska.
esken <i>esk(u)en</i> eskua luzatuz eskaintzen dugu	Eskuarekin du eskaintzen eta emaiten, Esken.
esker <i>esk(u)er</i> eskuaren keinu batez eta irriño batez eskertzen dugu	Eskuaren keinu batez lagundutako irriño batek poza adierazten du; gizon-emakumeak eskerrak horrela ditu emaiten, eskerrak bihurtzen, Esker.
eskuara <i>esku-era</i> eskuen bidez adierazteko artea	Eskua hizkuntzaren laguntzailea da, eta bere erran-nahi adierazgarria jatorrizko mintzairatik bereiztezina zen. Keinua begiei mintzazen zaie, soinuak belarria joiten duen bitartean. Zein beste herrik ukan zuen, nerea baino maila perkfektuago batean, hitzaren inspirazioa eta keinuaren adostasuna pentsamendurekin? Mimikaren arte elokuyente horrek, besoen, eskuen eta erihien mugimendu kalkulatu horiek lengoaia ahoskatua lagutzen zuten eta, beharrezkoa balinbazen, ordezkutzen.
eskontza <i>esk(u)-on-tza</i> eskua elkarri emanez, senar-emazte bihurtzea	Gizonak eta emaztekiak elkarri eskua eman zioten; eta bateratze xarmangarri honen zoramenean, erran zuten, On, ongi da! On da; gozoagorik ez da deus. Eta geroztik, ezkontzari tribuetan, deitzen zaio Ezkuontza, erran nahi baita egintza zeinaren bidez bi maitale hartzen baitira senar-emaztetzat, eskuak elkarri emanez.
ezteiak eztei-jaia	Ezkondu berriei eztaia emaiten zitzaien, Ezti, atsegin hobezinen ikurra; hortik dator eztei-jaia Ezteia deitu izana. Zein herri egon zen, euskotarra kenduta, izadik inspiratuago eta zein herrik jarri zituen bere lehenengo erakundeetan xarma eta soiltasun gehiagorik?

arritu <i>arri-tu</i> gizona emakumea	Nihaurek ditut ikusirik, egun larri haietan, sorkuntzaren izaki bizidun guziak izialduraz idortuak: horra zergatik gizon-emakume harrituaren ideia hitz bera baten bidez adierazten nuen, harri bilakatua, izialduraz hartua. Sekulazko lazturak hiz-zeinu bat kausatzen du, hortzikara bat, hozkirri bat larruazalpetik dabilena; odola geldiarazten du zainetan eta izaki bizidunak harridura batez joiten ditu mugitzeko eta mintzatzeko ahalmena kentzerainokoan.
isil <i>hitz-il</i> hitza iltzea	Nire ezpain dardarakorrek luzaroan mutu gelditu ziren; mintzamina hila zen nitan, hitz-il, zeinak mintzoaren deuseztatzea erran nahi baitu.
hegatza <i>hegal-atza</i> <i>haitzaren hegala</i>	Luzaz aterpetzat ukan nituen haitz malkarretako bazterrak izendatzeko irudikatua izan zen.
atea <i>arri-tea</i> <i>harri meta</i>	Atearen izena oraino dauka, zeinak harri-pila adierazten baitu, hilobi ilun batean bezala bizi ginen harpearen sartzea ezkutatzeko eta hesteko biltzen nuena.
atuna <i>at-una</i>	Ohituratik eratorritako sen hori, iluntasunean zehar gizon-emakumea gidatzen duena eta ikusten ez dituen objektuak bere eskupean aurkiarazten dituena.
(h)obia atsedenerako leku ona, ametsgaixtorik gabe	Patriarkek orok beren hilobia hor zuten ukan, askotan tristezia eta doluan bizi izan ziren harpeetan beretan. Ehortz tokia Hobia izendatzen nuen, ohe hobereana, atsedeen handiaren ohea, loaldiarenarekin bat ez datorrena, zeinean hainbeste zoritxarreko ametsek gizon-emakumea asaldatzen baitute.

ilona il-ona (hil ona)	Ilunpetako erreinua, loaldiari lotu gauda, ilona deitua izan zen, izaki bizidunen atsedeen ona.
iltza <i>iltzea</i> gau handia	Eta berezko heriotza iltza (hiltzea), loaldi handia edo gau handia.